

származtatható – félelmei, motivációi, késztetései érthetővé válnak apránként, nem szívesen helyezkedünk senki pozíciójába, nem igazán azonosulhatunk, esetleg csak pillanatokra, egyik szereplővel sem. Lélektani ábrázolásuk azt mutatja meg, hogy a gyerekkori lelki sérülések, félrezökkent életek miként találkoznak egy korszak eltorzult eszméivel és egyre embertelenebb, abszurdabb világával, a vágyak és önző késztetések miként lelnek táptalajra a jelen kínálta zavaros lehetőségekben. A múltjuk többnyire csak fájdalom, melyet a jelen bódulata feledtet. Az első világháborút nyögő Európa traumáit, sebeit viselik ők is, s mivel fiatalok, gyógyírt látnak ideológiákban, a haladás és fejlődés hitében, s abban, hogy tetteik fontosak és rendkívüliek, és őket is azzá teszi. Akármennyire is egyénített karakterek ők Jenei kiváló emberrajzainak köszönhetően, távolról, a befogadó felől mégiscsak az elvont moralitásjátékok összképe bontakozhat ki. Az emberi tulajdonságok színes palettájában pompázó szereplőgárda tagjai egy-egy – szélsőségesre formált – típus megszemélyesítői, akik ez évben, 1936-ban személyesen játsszák el a maguk *Akárkijét* a Salzburgi Ünnepi Játékokon Hofmannsthal darabja mellett. S ez, számukra, jelenleg, mégiscsak magasztosabb cél, mint a saját kezük által kioltott emberéletek fölött sajnálkozni. Ez az érzelmi-indulati kaland, a bódulat létük, lényegük, és valódi vérük még nem igazán folyik e Világszínpadon: a játékot végigjátszották: „voltak hajtók és nyulak is.” „A küldetés teljesítve, a látszatot [pedig] fenn kell tartani.” (*Jelenkor*)

VISY BEATRIX

Mindent pontosra írni

SZANISZLÓ JUDIT: *LELI ÉLETE*

Autofikció, coming of age, családregegy. Szaniszló Judit új kötetének műfaja könnyen meghatározható: a szerző e három architextus – az utóbbi évtizedek magyar irodalmában gyakran használt – elemeit biztos kézzel alkalmazza, a *Leli élete* az írói alteregó családörténetéről szól. A *Combfiksz* című blogfelületről ismert, feszesre húzott *rövidtörténeteket* is magába foglaló prózakötet Szaniszló első, *Beenged* [2016] című könyvének kevésbé formabontó, a *Leli élete* aligha törekszik a műnemek közti átjárás lehetőségeinek kiaknázására – a szerző ezúttal műfaji kereteket megbontó családregegyt ír.

„Fókuszálj, Leli, fókuszálj! Azt írd, ami volt!” – olvasható a felütésben, és ez a meta-leptikus felszólítás előrevetíti a regény narrációs alapelvét. A fikció és valóság viszonya, az emlékezet működésének mechanizmusai, a múlt megismerésének lehetetlensége a *Leli életének* központi problémája; az elbeszélő a regény több pontján reflektál e kérdéskörre: „Mindent pontosra írni. Életet, halált, rokont, szenvet, szeretetet, megfélemlékénysert, irigységet, nagyvonalat, politikát, magunkat másokkal és vice versa. Lehetetlen. Próbálná, de nem tudja, és mégis folyamatosan törekszik rá. Nincsenek illúziói – értsd: nincs történet –, ez ma nem fog menni. Próbálkoznai azonban folyamatosan kell. Nem tud nem. Önző dolog. Hadd önzön szabadon.” [25.]; „tudja, hogy nincs igaza, mert a világ alapvetően nem megismerhető. Innen, hogy nincs igazság, na, ettől a fényesre síkált cserépkályhától elindulva szép családörténetet írni. Folytatni azt, ami

sose volt.” [143.] A szkepticista szemlélet a poétikai megoldásokban is tetten érhető: a regény terének és idejének síkjait sűrűn váltó [Miskolcon, Budapesten, Prágában, illetve Leli nagyszüleinek szülőfalujában, a fiktív Falustyánban és Kamarabarcalon járnak], önéletrajzi referenciákkal operáló regény fragmentális szövegelemek egymáshoz illesztésével beszél el a családtörténet kiemeltnek tekintett momentumait.

Az életút elbeszélhetőségének lehetőségeit (csak a kortárs magyar irodalmat tekintve) számos szerző [Garaczi László, Háy János, Grecsó Krisztián, Kiss Tibor Noé, Barnás Ferenc, Nádas Péter, Bereményi Géza] körüljárta már – különböző poétikai eljárásokkal, eltérő esztétikai megfontolások szerint. Szaniszló Judit autofikciójában az előzmények viszonylatában is detektálhatunk egyedi megoldásokat. A traumatizált egyén valóságérzékelését például pasztikusán írja le a címszereplő veleszületett rendellenességgel élő bátyjáról szóló fejezet rész, mely kapcsán a narratív megértés teoretikus problémája is felvethető: „Kisgyuri súlyos nyitott hátgerinccel született. Ez a gyakorlatban persze nem jól tagolt történetek egymásutánja, ne is legyenek illúzióink. Ez nem felkelés reggel, aztán fájások, aztán szülés, aztán születés, ó, beteg lett, aztán élet. Ó, nem. Ez egymásba csúszó, egymást bántó, egymástól független történetek és érzések kusza helyrehozhatatlansága, és amitől az élet nem lesz kevésbé élet, akkor sem, ha amúgy nehezen, sőt ne legyünk kíméletesek, semennyire sem elviselhető” [94.]. A fiútestvér világrahozatalát leíró szövegrész, mely a történelmi eseményeket az egyéni élet történéseire montírozza, szintén tetszetős írói megoldás: „Moszkvában, Kreml Katalin termében megkezdődnek a szovjet–amerikai tárgyalások. Vajon milyen színű öltönyt visel Brezsnyev, és milyent Nixon, morfondírozik Juli két jóslófájás között délelőtt, amikor még nem sejtí, hogy kora este fiút fog szülni, azt meg pláne nem, hogy az a fiú sosem fog tudni járni. [...] Általános vélemény, hogy a politikai megbeszélések hangja tárgyilagos, és a felek kölcsönösen keresik az érintkezési pontokat. Juli a kórházban lehánnya Édesanyja steppelt köntösét is. Feltűnést kelt, hogy Nixon milyen tisztelettel szól a két ország második világháborús közös erőfeszítéseire való szovjet hozzájárulásról. Juli bepisil, a varrat fájóan lüktet és csíp. Az Alföldön még mindig jelentős a talajvízhiány. Ezt így nem lehet kibírni.” [96–97].

A Szaniszló-kötet formajegyei miatt nyújthat különös olvasmányélményt. Az 5-6 oldalnál nem hosszabb fejezetrészek a családregény főbb szereplőinek (Leli szülei, nagyszülei és bátyja) életútját a kronológia megbontásával, a teridő koordinátáinak elbizonytalanításával beszél el – ez nem nóvum. A regény kombinatorikus szerkezete azonban azt is engedi, hogy bizonyos fejezetrészeket felcseréljünk, az újraolvasás alkalmával akár a kötetet véletlenszerűen felütve kapcsolódjunk újra a történethez; eközben a cselekmény kibomlására figyelő, primer befogadói élmény nem károsul, s azt az akkurátus szerkesztői munkát is érzékelhetjük, mely egy-egy nagyobb történetegységet (például: a címszereplő nagynénjéről, a rideg Elviráról szóló szövegcsoport, a Prágában töltött írói ösztöndíj időszakát feldolgozó részek vagy a cselédként szolgáló nagymama fiatalkori története) egymáshoz rendez – ez már kevésbé bevett, figyelemreméltó eljárás.

A *Leli életének* jellemzője, hogy fejezetenként egy adott családtagra koncentrálna, a narrátor ugyanakkor nem individuálisan szemléli a szereplőket, a karakterek – az elbeszélői tétel szerint – az egymáshoz fűződő viszonyaik alapján érvényesülnek: „Mindannyiuk élete értelmezhető önmagában. Mit nekik anyáik, apáik, nagyanyáik, nagyapáik traumákkal vadregényes tája. A végeredmény így viszont erősen leánykolt

lesz. Bábjáték egy körbefüggönyözött szobában” [113.]. Szaniszló ennek megfelelően szól generációkon keresztül öröklődő mintázatokról, a szülőről gyermekre szálló szorongásról, szégyenérzetről, a nagyszülők traumáinak feldolgozatlanságáról.

Az apai nagyanya második világháborús szenvedéstörténetéről, az asszonyon erőszakot tevő katonákról, az abúzusból fogant csecsemőről és a kisfiú korai haláláról szóló fejezet erős, megrázó szövegrész – nem véletlenül került a kötet élére: „Negyvennégyben kilenc virtigli davajkatona. Erőszakos közösülés. Aztán kilenc valószerűtlenül keserves hónap, negyvenötben könnyű, szomorú szülés, és a tény, hogy a baba él. Egészséges. Béres papa először rá sem bír nézni, aztán valahogyan kibírja, hogy ez a pofátlan kis fattyú minden akarata ellenére kvázi boldoggá teszi őt.” [6.] A háborús erőszak a regénycselekményt meghatározó gravitációs pont. A bántalmazás folyton visszatérő képe a transzgenerációs trauma motívumává válik [„Nem látszik sem az ágyon, sem rajta a kilenc orosz katona nyomvonala” [61.], „Felesége az oroszoktól kapja meg a magáét. Mindketten belülről véreznek és fájnak” [101.], „csak egyik gyerek lehet szem- és fültanúja annak, amikor kilenc szovjet katona egymás után fekszik rá az anyjukra, és ettől a tényről semmi nem tudja megszabadítani” [253–254.]]; Szaniszló autofikciója hatásosan láttatja a *post-memory* sajátos jellemzőjét, a harmadik generációs narrátor közvetett, átértelmező emlékezetének működésmódját.

A *Leli élete* érzékenyen reagál a szereplők kiszolgáltatottságára, esendőségére; a közel nyolc évtizeden átívelő regény karakterei a történelmi kataklizmák hatásaitól érintetlen töltik hétköznapjaikat, s igyekeznek törölni emlékezetükből a feldolgozhatatlant. Az elhallgatás családi örökség, melyre a – szereplők pszichológiai motivációit is láttatni igyekvő – narrátor lépten-nyomon felhívja a figyelmet: „A fiatal Süködsi papa és a fiatal Süködsi mama is a korszellem lehetőségeihez mérten igyekeznek szembenézni múltbéli traumáival, amit persze még véletlenül sem neveznek múltbéli traumáknak. Első és második világháborúnak, élelmiszerválságnak, zsidókérdésnek, emberiség elleni véteknek és árulásnak nevezik őket, de ha egy mód van rá, inkább nem nevezik sehogy.” [28.]; „úgy nevelték – kiváltképp Süködsi mama –, hogy bizonyos bőr és szőnyeg alatti dolgokról, álmokról a házasság első éveiben még, a házasság további éveiben pedig már nem érdemes beszélni” [153–154.].

A testi-lelki megpróbáltatásokat tabuként kezelő szereplők korporealitása lényegi szerepet kap Szaniszló kötetében. Az elbeszélő a karakterek legtöbbjét fizikális vagy mentális diszfunkcióik előtérbe helyezésével jellemzi: a címszereplő serdülő kora óta cukorbeteg, Leli édesapja rákban hal meg, Süködsi mama szintén rákkal, Béres mama pszichés problémákkal küzd, a nyitott hátgerinccel élő Kisgyuri rehabilitációjáról, a mindennapokat érintő nehézségeiről több fejezetben olvashatunk. A betegségek okozta teherterelekről a *Leli élete* megindítóan, nagyfokú empátiával szól, a narratori szólam mégsem lesz patetikus. Szaniszló Judit a hétköznapi tragédiákat is remek érzékkel, a sorok közt felvillanó iróniával írja meg. Így lehet például a nagymama halálos betegségéről szóló jelenet egyszerre banális, szellemes és megrendítő: „Süködsi mama rákos kis teste mellett Leli hosszú kamaszteste próbál helyet találni magának. [...] Meg fogok halni, suttogja Süködsi mama még mindig csukott szemmel és nagypolgári finomsággal – hiába nejlontthonkája, gyógycipője és háztartási keksze. Mindenki meghal, gondolja bölcs belátással Leli – hiába tizenöt éves, viszonylagos tapasztalathányas és fel-felbukkanó figyelemzavara.” [85.]

A *Leli életének* kevéssé sikerült, a befogadást megakasztó részei azok a fejezetek, melyek a regényben megszokott hangtól eltérő tónusban szólnak (lásd: 40., 42., 130–132.); közülük azonban nagyra értékelendő a prózaversszerű betét, mely Béres papa keserves életútját másfél oldalba sűríti. A repetíció alapuló szöveg érzékletesen írja le a férfi életének nyomasztó szűkösségét: „Van ez a szegény fiú, akit kirugdosnak az anyja hasából, akinek az apját kitépik az anyja hasából, akinek az anyját kinyomják az anyja hasából. Ez a szegény fiú alig tud szopni, mert az anyjának nincs teje, így a fiú alig tud szopni, így az anyjának elapad a teje. Ez a szegény fiú alig éri meg a négyet, de aztán végül megéri, és aztán alig éri meg a tizenhatot, de aztán mégis megéri. [...] Verik ezt a szegény fiút búbos kemence mellett, vaskályha mellett és petróleumlámpa mellett, hogy aztán legyen neki oka sírni, hogy aztán ezért megint meg lehessen szegény fiút verni. [...] Lesz ez a szegény ember hazaáruló, hadirokkant, vesekárosult, halláskárosult és örömapa. Hisz ez a szegény ember egy Istenben, hisz egy hazában, hisz egy isteni örök igazságban, hisz Magyarország feltámadásában.” [218–219.]

A fentiekből kitűnik, hogy a *Leli élete* fajsúlyos életanyagot mozgat, s a szerző megmunkált mondatokkal dolgozik [ezért is sajnálatos, amikor a jól szerkesztett kötetben kevéssé sikerült szövegrészekhez érünk: „A *kávézóban Leli a kávézó* teraszosan kialakított, asztalokkal tagolt falának legmagasabb pontjára ült, így senki sem látta, hogy laptopja kamerájával előnyös fotót próbált magáról készíteni könyvekkel a háttérben” [139.] – kiemelés M. D.], a kötet egészét pedig – a témák komolyságát izgalmasan ellenpontozva – áthatja a finom-fanyar humor. Szaniszló Judit új regénye átgondolt munka, a várakozásnak megfelelő második kötet, mely többszöri olvasással újabb rétegeit képes megmutatni. (*Magvető*)

MÁRJÁNOVICS DIÁNA

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401–3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.